

2. Выготский, Л. С. Развитие личности и мировоззрения ребенка [Текст] / Л.С. Выготский // Психология личности: тексты. – М.: МГУ, 1982. – С. 161-166.

3. Калижнюк, Е. С. Психические нарушения при детских церебральных параличах [Текст] / Е. С. Калижнюк // – К.: Вища школа, 1987 – 254 с.

4. Клопота, Є. А. Я-образ у структурі самосвідомості незрячої людини / Є. А.Клопота // Вісник Харківського державного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Серія: психологія. – Харків: ХДПУ ім. Г. С. Сковороди, 2001. – Вип. 8. – С. 104-110.

5. Максименко С.Д. Психологія особистості [Текст] : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [С. Д. Максименко, К. С. Максименко, М. В. Папуча] ; за ред. : С. Д. Максименко. – К. : КММ, 2007. – 295 с.

6. Корнієнко В.В. Особливості розвитку "образу-Я" у дітей з патологією опорно-рухового апарату в залежності від умов соціально-психологічної реабілітації.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19. 00. 04 / В.В.Корнієнко; Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2009. – 17с.

7. Мастюкова, Е. М. Некоторые особенности мотивационной сферы школьников с церебральным параличом и воспитание основ нравственного поведения [Текст] / Е.М. Мастюкова // Дефектология. – 1985. – № 5. – С. 45-49.

8. Шорохова, Е. В. Проблема "Я" и самосознание [Текст] / Е. В. Шорохова // Проблемы сознания: [материалы симпозиума по проблемам сознания, март-апрель 1966 г., Москва] / отв. ред. проф. В. М. Банщиков. – М., 1966. – С. 81-90.

УДК 159.9.075

МИСЛЕННЯ ОФІЦЕРА І ПІДВИЩЕННЯ ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІ

Мул С.А.

В статті висвітлено проблему мислення офіцера-прикордонника, як найвищого пізнавального процесу, акцентовано увагу на залежності успішної розумової, професійної діяльності прикордонника від формування якостей розуму: гнучкості, глибини, ширини.

Ключові слова: мислення, обмірковування, розум, діяльність.

В статье освещается проблема мышления офицера-пограничника, как наивысший познавательный процесс, акцентируется внимание на зависимости успешной умственной, профессиональной деятельности пограничника от формирования качеств ума: гибкости, глубины, широты.

Ключевые слова: мышление, обдумывание, ум, деятельность.

The problem of border guard officer thinking as the highest cognitive process has been highlighted in the article. There have also been emphasized the dependence of his successful mental and professional activity on the formation of mental qualities, such as flexibility, profundity and breadth of mind.

Keywords: *thinking, cogitation, mind, activity.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. "Айсберг у морі свідомого" так характеризував свідомість З.Фрейд. Граючи головну роль в психічному житті людини, свідомість має свій зміст, свою структуру. Однією із найважливіших функцій структури свідомості є мислення. Мислення офіцера-прикордонника, як відображення об'єктивної дійсності, впливає на якість охорони державного кордону прикордонними нарядами. Мислення розпочинається з питання, пошук відповіді на яке і є мисленням. Володіння прикордонним керівником здатністю передбачати наслідки тих чи інших подій, явищ, своїх дій є запорукою надійної охорони державного кордону, професійного зростання керівника, його авторитету серед підлеглого персоналу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З появою людини, її економічно-суспільним розвитком, виникла здібність мислити. Мислення особистості в сучасній психологічній науці розглядається в працях і дослідженнях Бартона Р., Гуссереля Е., Демчинської А.П., Карпінської Р.С., Кравець А.С., Максименко С.Д., Орлова О.О.

В умовах сучасної науково-технічної революції має велике значення вивчення технічного мислення людини та її діяльності. Проблема технічного мислення розглядалась в працях таких вчених як: С.Г. Геллерпштейн, Ю.Е. Гільбух, Г. Кайзер, П.І. Іванов, І.П. Калошина, А.М. Матюшкин, В.О. Моляко, М.В. Мухіна, В.В. Чебышева.

П. В. Симонов вказує, що поведінка людини є потребою, яка має інформацію про шляхи її задоволення [8, с. 59]. С. Вовканич зазначає, що інформація є основним предметом і результатом праці людини [3, с. 9].

Психологічні проблеми мислення вивчалися в роботах П.К. Анохіна, В.Г. Афанасьєва, Л.М. Карамушки, А.В. Карпова, Б.Ф. Ломова, Л.Е. Орбан-Лембрик та інших дослідників.

С. Л. Рубінштейн в контексті мислення розглядає інтелект, як еквівалент загальної обдарованості особистості і визначає його, як сукупність загальних розумових здібностей [7].

Метою статті є розкриття змісту і структури мислення офіцера-прикордонника під час виконання ним правоохоронних обов'язків.

Виклад основного матеріалу. Пам'ять та увага офіцера-прикордонника тісно пов'язані з вищим пізнавальним процесом – мисленням.

В умовах динаміки служби прикордонних нарядів, рості розумової та інтелектуальної діяльності керівного складу особливо важли-

ве значення має мислення, без якого неможлива різноманітна пізнавальна діяльність офіцера-прикордонника.

Розвиток мислення потребує оволодіння різноманітними формами мислення, проведення спеціальних занять з розвитку мислення.

Мислення є найвищим пізнавальним процесом. Процеси відчуття і сприйняття, які вже описані, забезпечують безпосереднє відображення обстановки на кордоні. Уявлення дають можливість згадати те, що сприймалося в минулому. Мислення дозволяє пізнати предмет, явище, не сприймаючи його безпосередньо.

Мислення – це опосередковане й узагальнене пізнання дійсності в її істотних властивостях, зв'язках і відносинах. У процесі мислення людина, вирішує завдання, оперує вже наявними знаннями, висновками з них.

Мислення людини зароджується в чуттєвому пізнанні (відчуття, сприйняття, уявлення). Проте воно виходить за його межі і дозволяє пізнати те, що не можна сприйняти безпосередньо.

У процесі мислення людина узагальнює поодинокі явища, отримані сприйняттям. Узагальнюючи виокремлене, людина в подальшому застосовує загальні закони при розгляді окремих явищ.

Загальне людина називає словами. Слово "кордон" пов'язується з усім тим, що має ця ознака (прикордонні наряди, знаки, спостережні вежі, службові собаки, пункти пропуску, межа). Слово замінило загальні сприйняття і висловило основне, що є між різними предметами.

Мислення здійснюється за допомогою мови.

Мислення завжди пов'язане з мовою, навіть в тому випадку, коли офіцер не висловлює свої думки засобами мови, а думає мовчки. Мовний апарат людини функціонує і під час мислення, з тією лише різницею, що м'язи мовного апарату немовби загальмовані.

У пізнавальній діяльності офіцер-прикордонник за допомогою мислення узагальнює окремі, часом розрізнені факти і створює цілісну картину обстановки кордону. Мислення дозволяє прикордоннику не тільки пізнавати навколишній світ, але і розкривати суть, взаємозв'язок і закономірності, які протікають на державному кордоні.

В умовах виникнення обстановки на кордоні особливо важливо забезпечити високу ефективність розумової діяльності офіцера-прикордонника. Досягається це відповідною організацією розумової діяльності та використанням основних операцій мислення: аналізу і синтезу. Аналіз передбачає уявне розчленовування цілого на частини або виділення в цілому окремих ознак, властивостей. Так, наприклад, при проведенні рекогносцировки ділянки кордону виділяються, розглядаються і аналізуються її природні властивості, вигідні з питань служби ділянки місцевості, ділянки, які необхідно прикрити технічними засобами,

уразливі ділянки тощо. Аналізуючи, наприклад, ефективність технології прикордонного контролю в пункті пропуску, виокремлюються пасажиротранспортний потоки (його склад, часові проміжки збільшення, зменшення пропускних операцій, ризикові категорії громадян, країни слідування тощо), і ретельно розглядаються такі частини цілого, як стан облаштованості технічними засобами, порядок дій при локалізації конфліктних, нестандартних ситуацій, наявність і кількісний склад персоналу прикордонних підрозділів, його навченість, можливі дії правопорушників і т. д. Більш ефективній мисленевій діяльності офіцера-прикордонника при аналізі сприяє максимально можливе виокремлення складових цілого і ретельний розгляд кожного з них. Після проведеного аналізу (мисленевого виокремлення, розчленування) виникає необхідність мисленево з'єднати складові, поєднати те ціле, яке було деталізовано, тобто використати синтез для того, щоб на більш високому рівні розглянути це ціле. Така деталізація цілого, аналіз кожного моменту, і подальший синтез деталізованого дозволяють офіцеру глибше розібратися в обстановці кордону, зробити необхідні висновки. У процесі осмислення обстановки офіцер висловлює ті чи інші міркування, як про свої можливості, так і про правопорушника. Міркування передують вирішенню завдання з того чи іншого питання. В пізнавальній діяльності прикордонного офіцера крім перерахованих основних мисленевих операцій також використовується порівняння, систематизація, конкретизація, абстрагування, узагальнення.

Порівняння, як мисленева операція застосовується при співставленні різних предметів і явищ з метою виявлення розбіжностей або збігів між ними для більш глибокого їх розуміння. Порівняння, наприклад, напрямків і кількості в'їзду незаконних мігрантів з напрямками виїзду дає змогу побачити число мігрантів, які осіли на нашій території, тобто незаконно мігрували в нашу країну. Порівняння способів підробок документів в паспортному контролі з вивченими підробками дає змогу зрозуміти тактику дій правопорушників, вибудувати найбільш доцільну систему побудови паспортного контролю, зосередити зусилля прикордонних нарядів з перевірки документів саме на таких підробках. Порівняння дозволяє побачити нові підробки, відповідно перебудувати систему контролю.

При вирішенні завдань прикордонної служби офіцер абстрагується, мисленево відходить від неіснуючих явищ, сторін, якостей предмету, в залежності від визначеного завдання. Такі виключення з об'єкту пізнання одних якостей предмету і виділення інших його сторін, необхідно для ціле направленою пізнання обстановки державного кордону. Наприклад, здійснюючи переслідування правопорушника пошуко-

вою групою, офіцер абстрагується від місцевості пошуку (наявних сільськогосподарських угідь, озер, господарств, їх промислового значення), вибираючи при цьому найзручніший напрямок руху прикордонного наряду.

Абстрагування підготовлює такий мисленевий процес, як узагальнення – виділення загального в явищах і їх об'єднання. Узагальнення відбувається на основі загальних і суттєвих признаков. На основі подібностей або відмінностей явища систематизуються. Важливе значення займає конкретизація, яка є лакмусом узагальнення і систематизації.

Виходячи з вищезазначеного, пізнавальна діяльність офіцера-прикордонника передбачає організацію мислення за встановленими правилами. Вміння використати офіцером таких мисленевих операцій, як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, абстрагування, конкретизація сприяють правильному розумінню обстановки на державному кордоні.

Будь-який мисленевий процес офіцера-керівника здійснюється в формі понять, суджень, і умовиводів.

Поняття це вища ступінь відображення оточуючої дійсності, загальних і суттєвих властивостей предметів і явищ. Чуттєвою основою понять є уявлення прикордонника. Для успішної пізнавальної діяльності прикордонного керівника в охороні державного кордону важливо мати стійкі поняття про державний кордон, закріплені наказами, статутами, інструкціями. Якщо, наприклад, не буде єдиного розуміння поняття в офіцера-прикордонника і старшого прикордонного наряду "слідова доріжка", то це може привести до незаконного перетинання державного кордону правопорушником.

Міркування, як форма мислення офіцера, ствердження або заперечення будь-яких положень про обстановку на державному кордоні, правопорушника, суміжну сторону, може бути категоричним, умовним, загальним і одиничним, дійсним і помилковим.

В процесі обмірковування обстановки на державному кордоні офіцер-прикордонник висловлює ті чи інші міркування про охорону державного кордону, висилку прикордонних нарядів, напрямки на яких доцільно зосередити зусилля, способи охорони кордону, використання наявних сил і засобів. Міркування передують прийняттю кінцевого рішення з того чи іншого питання.

Умовивід офіцера – це виведення нового міркування з одного або декількох інших міркувань. Основними формами умовиводів є індукція і дедукція. Якщо умовивід офіцера здійснюється від конкретики до загального, воно називається індуктивним умовиводом.

При дедуктивному умовиводі загальні положення поширюються на окремі випадки. Якщо офіцеру стало відомо, наприклад, що оч-

ікується прорив певної ділянки кордону групою незаконних мігрантів, то він може, виходячи з тактики дій правопорушників, зробити висновки про наявність у них посібника з числа місцевих жителів.

Висновки офіцер може робити і на основі аналогій, тобто на основі зіставлення, порівняння предметів і явищ.

Залежно від змісту і способу вирішення завдань, від особливостей пізнавальної діяльності мислення офіцера може бути наглядним, образним та абстрактно-логічним.

Наглядне мислення здійснюється тоді, коли завдання офіцера визначено наглядно і він використовує при його вирішенні наглядні образи. Наглядним є мислення оператора тепловізора, радіолокаційного посту, інспектора прикордонного контролю.

Образне мислення – це такий вид мислення, при якому більше оперують образами предметів і явищ. Це мислення офіцера, в процесі якого він спирається на те, що запам'ятав. У повсякденній прикордонній діяльності офіцер не може задовольнятися тільки образним мисленням, через те, що воно не дозволяє глибоко проникнути в суть деталізованого явища.

У процесі абстрактно-логічного (абстрактного) мислення відображаються зв'язки і відносини, які неможливо виявити за допомогою інших видів мислення. Абстрактно-логічним мисленням прикордонник пізнає швидкість руху правопорушника, його маршрут, ймовірні подальші дії. Офіцер-прикордонник осмислює все те, що впливає на охорону державного кордону.

Різні види мислення офіцера-прикордонника удосконалюються в процесі його практичної діяльності, на їх розвиток впливає професійний досвід.

Єдиний процес мислення офіцера проявляється в його діяльності в різних операціях, формах і видах. Структура процесу мислення схематично представлена в табл. 1.

Таблиця 1.

Структура процесу мислення

Операція мислення	Форма мислення	Вид мислення
Аналіз. Синтез. Порівняння. Абстрагування. Узагальнення. Систематизація. Конкретизація.	Поняття. Міркування. Умовивід: індуктивне; дедуктивне.	Нагляде. Образне. Абстрактно-логічне.

Для успішної розумової діяльності офіцера-прикордонника необхідно сформувати певні якості розуму.

Це насамперед гнучкість розуму, вміння офіцера змінювати спосіб вирішення визначеного завдання, шукати і знаходити шляхи їх вирішення.

Гнучкість розуму – це відсутність шаблонності, вміння підійти до вирішення одного і того ж питання з різних точок зору. Гнучкість розуму офіцера-прикордонника тісно пов'язана з його творчістю при вирішенні практичних завдань.

Протилежною якістю гнучкості розуму, є інертність мислення. Якщо інертність мислення стійко проявляється в різних областях діяльності, то найчастіше це обумовлено відповідним станом вищої нервової діяльності – інертністю нервових процесів (на відміну від високої рухливості у людей з гнучким розумом).

Важливою для офіцера якістю розуму є самостійність – вміння самостійно передбачати обстановку, яка виникає та знаходити шляхи її вирішення, вміння самостійно, не боячись відповідальності, брати відповідальність на себе і діяти відповідно до переконань, не піддаючись сторонньому впливу.

Однією з основних якостей мислення, необхідних офіцеру-прикордоннику, є глибина розуму. Вона полягає в умінні розкрити сутність явища, відокремити головне від другорядного. Глибокий розум дозволяє офіцерові правильно аналізувати складні події, обстановку на кордоні, передбачити їх подальший розвиток, оцінювати всі фактори, що сприяють вирішенню завдань або ускладнюють їх вирішення. Глибокий розум характерний зазвичай для офіцера, який не задовольняється поверхневими знаннями, постійно прагне до пізнання навколишнього, проявляє допитливість, ініціативність.

Важливими для професійної діяльності прикордонного офіцера є і такі якості мислення, як широта розуму – здатність охопити мисленням велику сукупність явищ, предметів і тримати їх під контролем в процесі діяльності, швидкість мислення, необхідні офіцеру для прийняття оптимального варіанту дій в короткий термін, цілеспрямованість мислення, яка дає йому можливість сконцентрувати свої думки на головному, не відволікаючись на другорядне.

Розвинуте мислення дозволяє офіцеру в процесі професійної діяльності мислити і за порушника, передбачати його дії.

Для формування мислення офіцер повинен накопичувати знання про державний кордон, доцільним є необхідність урізноманітнювати умови, в яких офіцер вирішує завдання. В професійній діяльності слід враховувати, сформованість навичок осмислювання охорони державного кордону, максимально застосовуючи різні операції, форми та види мислення.

При розвинутому мисленні людина не замислюється, наприклад, над тим, яку операцію мислення використати в даному конкретному випадку. Це відбувається як би само собою. Вона зосереджується на змісті, сутності самого явища, і це є важливим для ефективної розумової діяльності.

Слід зазначити, що прикордонний керівник повинен проявляти турботу і про розвиток мислення підлеглих. При доповідях підлеглих офіцерів важливо вміти визначити, які операції, форми і види мислення використані ними при осмислюванні питань обстановки. І якщо керівник виявив, що підлеглий недостатньо використовує все різноманіття операцій і форм мислення, то відповідними питаннями необхідно змусити його мислити, максимально застосовуючи різні операції, форми і види мислення.

У сучасних умовах прикордоннику необхідно володіти симультанним мисленням, яке дозволяє швидко, в короткі терміни враховувати всю сукупність найважливіших факторів, що обумовлюють досягнення визначеної мети.

У зв'язку з необхідністю оптимізації пізнавальної діяльності офіцера-прикордонника, в процесі професійної діяльності, все більше уваги звертається на психологічні закономірності цієї діяльності. Дедалі очевиднішим стає необхідність передбачити реальні ситуації на кордоні і способи дій правопорушників. Передбачення прикордонних ситуацій передбачає такий розвиток мислення офіцера, яке дозволяє своєчасно виявляти нові способи порушень державного кордону, їх підготовку і реалізацію.

Під час охорони державного кордону часто виникають ситуації, по яким наявна обмежена, недостовірна або дезінформована інформація. При цьому офіцер намагається вирішити завдання, що виникло, застосовуючи невідомі способи і форми дій. Отже, такий варіант є несподіваним і таким, який сприяє якісному вирішенню завдань.

Встановлено, що в процесі творчого мислення необхідна короткочасна перерва в діяльності [5]. Такий спосіб доцільно використати, коли офіцер, подумки використав всі відомі йому варіанти вирішення завдання, не знаходить нового, найбільш доцільного в даних умовах варіанту та способу дій.

Ефективному мисленню офіцера в охороні державного кордону сприяють глибокі професійні знання, знання тактики прикордонної служби, основ психологічних особливостей пізнавальної діяльності прикордонника, шляхів її оптимізації та підвищення ефективності, характеристик озброєння і техніки. Творче мислення прикордонного офіцера передбачає високий інтелектуальний розвиток офіцера, широту його пізнань у різних областях, його допитливість і прагнення до вдосконалення своїх знань.

Творче мислення офіцера функціонує в тісному зв'язку з усіма психічними процесами як пізнавальними, емоційними так і вольовими. Отже, для його вдосконалення необхідно розвивати сприйняття, увагу, пам'ять, уяву та інші пізнавальні процеси, а також почуття і волю офіцера.

Розвитку творчого мислення офіцера-прикордонника в повсякденних умовах сприяють заняття з офіцерами, на яких вивчаються пи-

тання психології мислення, різні операції, форми і види мислення, які використовуються в процесі пізнавальної діяльності.

Застосування цих знань в охороні державного кордону сприяє підвищенню ефективності оперативно-службової діяльності прикордонних підрозділів і надійності охорони кордону України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. Л.: Изд-во ЛГУ, 1968. – 9 с.
2. Блонский П.П. Память и мышление //Избранные педагогические и психологические сочинения: В 2-х т. М., 1984. – Т. 2. – С. 118 – 340.
3. Вовканич С. І. Інформаційний потенціал і прискорення науково-технічного прогресу / С. І. Вовканич. – К.: Наукова думка, 1990. – 176 с.
4. Максименко С.Д. Генезис существования личности.-К., 2006 – 240 с.
5. Моляко В. А. Психология решения школьниками творческих задач / В. А. Моляко. – К. : Радянська школа, 1983. – 96 с.
6. Психологический словарь: /Под ред. В.П. Зинченко, Б.Г. Мещерякова. -М.: Педагогика-Пресс, 1996.
7. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2007. – 713 с.
8. Симонов П. В. Междисциплинарная концепция человека : потребность-информационный подход / П. В. Симонов // Вопросы психологии. – 1988. – № 6. – С. 94-100.
9. Сціборовський О.А. Розвиток креативного потенціалу офіцера, як суб'єкта прийняття ефективних рішень у нестандартних ситуаціях // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. Максименка С.Д. – К.: Міленіум, 2005. – Т.7, вип. 4. – С. 330-338.
10. Ягупов В. В. Військова психологія / В. В. Ягупов. – К.: ТанDEM, 2004. – 656 с.
11. Философский энциклопедический словарь / Гл.ред.: Д. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. – М. : Сов. энциклопедия, 1983.- 840 с.

УДК 159.922

РЕГІОНАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

Посухова В.Г.

В статті викладені підходи щодо розуміння поняття "гендер" та погляди на актуальність гендерних досліджень особистості юнацького